

L'ENDEUTAMENT MUNICIPAL A CATALUNYA I NÀPOLS ALS SEGLES XVI I XVII

Jaume Dantí i Riu

La relació entre el desenvolupament de l'Estat i la seva intervenció en el municipi, especialment per qüestions financeres, ha esdevingut un tema reiterat en la recent història política. La perspectiva dominant és, però, l'anàlisi de l'Estat, mentre que el tractament de la realitat municipal resta en un segon terme i sovint, només, com a conseqüència¹. Pel que fa a l'estudi dels territoris italians de la monarquia hispànica, predomina igualment la visió de conjunt ja sigui des de la Cort ja sigui del regne o territori². L'objectiu d'aquesta comunicació vol ser una aproximació a l'evolució de les hisendes municipals, especialment als processos d'endeutament que les caracteritzava, en funció de les distintes possibilitats d'intervenció que la monarquia disposava, i amb especial atenció a les ciutats de Barcelona i de Nàpols.

L'interès en l'anàlisi comparada entre la realitat catalana i la napolitana, tot i les diferències evidents entre ambdós territoris i en el paper que desenvoluparen en el si de la monarquia en aquells dos segles, se situa en les diverses respostes que s'oferiren davant les necessitats financeres de la corona que obligaren a cercar més recursos a través de l'estructura municipal. En aquest sentit, Nàpols, tot i la seva procedència de la Corona d'Aragó, podria tenir una situació més semblant a la dels municipis castellans en els quals el control reial sobre el poder local fou molt estret, si més no en el segle XVII³. També resulta pertinent la comparança en la mesura que la pressió fiscal de la monarquia fou, en una o altra forma, una de les causes que les abocaren a la revolta contra el poder reial a la dècada dels quaranta d'aquell segle, tot i que prenguessin, com és sabut, caràcters prou diferents en funció de les respectives vertebracions institucionals i socials⁴.

1. Vegi's, entre d'altres, *La fiscalité et ses implications sociales en Italie et en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Roma, 1980. SCHEPPER, H. de, «La organización de las "finanzas" públicas en los Países Bajos Reales, 1480-1700. Una reseña», a *Cuadernos de Investigación Histórica*, 8, 1984, p. 7-34.

2. GALASSO, G., *Alla periferia dell'impero. Il Regno di Napoli nel periodo spagnolo (secoli XVI-XVII)*, Torí, 1994. MUSI, A., *Nel sistema imperiale l'Italia spagnola*, Nàpols, 1994. MUSI, A., «Nápoles y España en los siglos XVI y XVII. Estudios y orientaciones historiográficas recientes», a *Pedralbes*, 16, 1996, p. 237-257.

3. DE BERNARDO ARES, J.M. MARTÍNEZ RUIZ, E., (edit.), *El municipio en la España Moderna*, Córdoba, 1996. Amh tot, s'insisteix en les limitacions del poder reial, FERNÁNDEZ ALBADALEJO, P., «Monarquía y Reino en Castilla: 1538-1623», a *Fragmentos de Monarquía*, Madrid, 1992, p. 241-283. Per un període clau de la configuració política del regne de Nàpols sota la monarquia hispànica, HERNANDO SÁNCHEZ, C.J., *Castilla y Nápoles en el siglo XVI. El virrey Pedro de Toledo*, Valladolid, 1994.

4. VILLARI, R., *La revuelta antiespañola en Nápoles. Los orígenes (1585-1647)*, Madrid, 1979. ELLIOTT, J.H., «Revoluciones en la Monarquía Española», a ELLIOTT, J.H. i altres, *Revoluciones y rebeliones de la Europa moderna*, Madrid, 1975, p. 123-144. VILLARI, R., «Revoluciones periféricas y declive de la monarquía española», a ELLIOTT, J.H. i altres, *1640: La Monarquía Hispánica en crisis*, Barcelona, 1992, pàgs. 169-182.

El recurs al crèdit com a mitjà de finançament municipal, i induït pel propi poder reial, va ser en alguns casos l'origen de l'organització de la hisenda local a l'època medieval. Fou en el segle XVI, però, quan es generalitzà i s'agregà per la creixent exigència estatal. La monarquia francesa el propicià sobre París a partir de 1522, «rentes sur l'Hôtel de Ville», i des de 1536 sobre Lió⁵. Als Països Baixos, Carles I el provocà sobre Anvers a partir de 1517 i posteriorment sobre Amsterdam i Dordrecht⁶. A Holanda al segle XVII emeteren deute les principals ciutats, si bé sobre una situació econòmica favorable. La ciutat de Londres ho faria només de forma subsidiària, i puntualment, a les primeres dècades del segle XVII.

A Nàpols, l'endeutament municipal, i el de la capital en particular, per l'exigència fiscal hispànica començava a ser important a partir de mitjan segle XVI⁷. A Barcelona, es consolidaren les imposicions locals en funció de l'endeutament que esdevingué fix, pels constants subsidis reials, des de mitjan segle XIV⁸. A finals del segle XV el mateix Ferran II afavorí el redreçament de la hisenda de la ciutat que s'assoliria en els primers anys del segle XVI; des d'aleshores l'endeutament barceloní tingué caràcters diversos.

Barcelona i Nàpols, ciutats capitals d'un territori

Dins de les anàlisis sobre els processos d'urbanització a l'època Moderna un dels aspectes que se subratllen per la diversitat de conseqüències que comporten és el de la incidència de determinades ciutats sobre un territori més o menys ampli, tant a nivell demogràfic com econòmic, social i polític. Barcelona era, segons Braudel, una ciutat-imperi dotada de territori quan capitulava davant de Joan II el 1472, «*Barcelona venía a ser un Estado dentro del Estado*»⁹. La ciutat de Nàpols era al començament del segle XVI, tal com la defineix Galasso, un lloc d'immigració de la província, una capital producte i imatge del poder, una gran metròpoli burocràtica i senyorial, cortesana i parlamentària, artesana i mercantil, de palaus imponents i de llocs sagrats, situada en un marc de comparació «*Da Madrid a Vienna, da Palermo a Lisboa, da Parigi a Napoli*»¹⁰.

Amb tot, cal tenir en compte que un i altre territori, amb les respectives capitals, van merèixer una atenció prou diferenciada, sobretot en el segle XVI, per part de la Monarquia Hispànica. A Catalunya es perllongava l'estagnació econòmica i l'aportació fiscal a la Corona era limitada, basada sobretot en els donatius de corts, que es van mantenir estables durant tota la primera meitat del segle i registraren un fort salt a les de 1585 i encara més a les de 1599. Comparativament amb Castella i també amb les terres d'Itàlia, l'extracció fiscal era menor, tot i que canviaria l'apreciació si s'incorporés l'elevat cost de manteniment de l'exèrcit allotjat¹¹. Barcelona va prendre un major protagonisme dins del conjunt de la política hispànica, però, quan, a partir de 1570, es convertí en lloc de pas del metall que via Gènova havia d'arribar als Països Baixos.

Per contra, els territoris italians van desenvolupar un paper fonamental dins del que s'ha anomenat sistema imperial espanyol i Nàpols va ocupar un lloc central durant el regnat de Carles I, amb Felip II es mantindria sobretot la funció fiscal¹². D'altra banda, la ciutat de

5. WOLFE M., *The Fiscal System of Renaissance France*, Londres, 1972. CHEVALIER, B., «Fiscalité municipale et fiscalité d'Etat en France du XIVe a la fin du XVIe siècle. Deux systèmes liés et concurrents», a GENET, J.P.H. et LE MENE, M. (eds.), *Genèse de l'Etat Moderne. Prélèvement et redistribution*, París, 1987, p. 137-151.

6. TRACY, J.D., *A Financial Revolution in the Habsburg Netherlands. Renten and Rentiers in the Country of Holland, 1515-1565*, Londres, 1985.

7. CALABRIA, A., *The Cost of Empire. The Finances of the Kingdom of Naples in the Time of Spanish Rule*, Cambridge, 1991.

MUTO, G., *Le finanze pubbliche napoletane tra Riforme e Restaurazione (1520-1634)*, Nàpols, 1980.

8. ROUSTIT, Y., «La consolidación de la Dette Publique à Barcelone au milieu de XVIe siècle», a *Estudios de Historia Moderna*, IV, 1954, p. 13-56. WOLFF, PH., «Finances et vie urbaine: Barcelone et Toulouse au debut du XVe siècle», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, 1965. VICENS i VIVES, J., *Ferran II i la ciutat de Barcelona 1479-1516*, Barcelona, 1936.

9. BRAUDEL, F., *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en tiempos de Felipe II*, Mèxic, 1976, vol. I, p. 451.

10. GALASSO, G., *Alla periferia dell'Impero. Il Regno di Napoli nel periodo spagnolo (secoli XVI-XVII)*, Torino, 1994, p. 335.

11. FERNANDEZ DE PINEDO y FERNANDEZ, E., «La participación fiscal catalana en la monarquía hispánica (1599-1640)», a *Manuscripts*, 15, 1997, p. 65-96.

12. MUSI, A., «Nápoles y España en los siglos XVI y XVII. Estudios y orientaciones historiográficas recientes», a *Pedralbes*, 16, 1996, p. 237-257.

Nàpols esdevenia el lloc de concentració de la riquesa d'aquell regne, amb els interessos de les classes privilegiades i les rendes que provenien de la província¹³. Amb aquestes condicions la pressió fiscal de la monarquia augmentava a partir de 1530; paral·lelament a l'afirmació de l'absolutisme reial, creixia tant la imposició directa com encara més la indirecta¹⁴.

Les particularitats, doncs, de Barcelona i Nàpols com a ciutats capitals fan encara més difícil l'anàlisi de les respectives hisendes municipals. A Barcelona els donatius voluntaris i els préstecs concedits a la hisenda reial generaven tot un seguit d'alteracions en els diferents ingressos ordinaris i extraordinaris de la ciutat que, immersos en les deficiències d'enregistrament d'aquella administració, impedeixen molt sovint una interpretació acurada de les causes reals dels esmentats canvis així com dels endeutaments acumulats. A la ciutat de Nàpols les dificultats venen dels efectes dels constants donatius exigits per la Corona a partir de 1530 i sobretot de 1550, que es convertien en la hipoteca i el recàrrec corresponents dels propis impostos indirectes, amb el control que en voldrien exercir els financers que havien assumit l'aportació inicial, però sense oblidar la descurança de l'administració dels Efectes.

Aquest protagonisme de les ciutats capitals també es concretava alhora d'assumir les aportacions econòmiques exigides o «demanades» per la monarquia. En el cas de Nàpols l'augment de l'extracció fiscal reial seria creixent, però s'accentuaria encara més durant la primera meitat del segle XVII quan el propi virrei admetia que les províncies ja no podien aportar més però que ho podria fer la capital, ja que a més a més havia crescut demogràficament per la immigració rural. Segons Villari, la major part de tributs recaptats durant el virregnat del duc de Medina i dels seus successors sortien de la capital, sobretot dels mercaders i artesans ja que la noblesa s'hi resistia¹⁵.

Les aportacions de la ciutat de Barcelona eren també les més significatives de Catalunya. Es partia ja dels préstecs concedits al rei Alfons el 1429 i al rei Joan II el 1460, que hipotecarien ambdós bona part de les rendes de la Batllia General i d'altres que s'hi incorporaren; així i tot no es van evitar grans retards a la percepció de les pensions que generaren conflictes fins a finals del segle XVII¹⁶. Fins a la darrerria del segle XVI no hi hauria una especial pressió sobre la hisenda del Consell de Cent i fou sobretot a la nova centúria quan s'intensificà, tot i el fracàs de les Corts de 1626-1632, amb donatius i amb aportacions per a la defensa i per a la guerra. Segons Fernández de Pinedo, Catalunya hauria contribuït entre 1626 i 1640 amb una quantitat que oscil·laria entre les 548.050 i les 642.400 lliures de les quals la major part les hauria fornint la ciutat de Barcelona¹⁷.

La sagnia econòmica que patien aquelles ciutats, però, no es contradia amb el fet que, malgrat tot, disposessin encara d'unes condicions fiscals peculiars en relació a la corona i comparativament a les que tenien la resta de municipis dels respectius territoris. A Catalunya, Barcelona gaudia des de la baixa Edat Mitjana de l'exempció d'alguns tributs reials, com la quístia o les lleudes, i altres viles assolirien el privilegi de ser «carrer» de Barcelona pel qual podrien tenir el mateix tractament que aquella ciutat. El més significatiu fou la negativa a contribuir amb el «Quint», que si no s'havia exigit durant bona part del segle XV i fins entorn de 1580, a partir d'aleshores, i en concret després de les corts de 1599, es volia que fos el principal ingrés de la tresoreria reial, amb el que significava a més de control sobre el conjunt de la hisenda local. Barcelona, conjuntament amb altres viles i ciutats com Tortosa, Perpinyà o Igualada, es resistí a aquell dret que finalment, després del fracàs de les Corts de 1626-1632, acabaria per no pagar¹⁸. Cal tenir en compte que per a

13. GALASSO, G., *Alla periferia...*

14. GALASSO, G., *Ibidem*, p. 185-216, *Economía e finanze tra XVI e XVII secolo*.

15. VILLARI, R., *La revuelta antiespañola en Nápoles...*, p. 123-158.

16. HERNANDEZ, HERNANDEZ, B., «Un crédito barcelonés sobre la hacienda real catalana. El "censal del rey Alfonso"» a *XVè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)*, T. I, vol. 4, Zaragoza, 1994, p. 99-112.

17. FERNANDEZ DE PINEDO y FERNANDEZ, E., *Ob. cit.*

18. HERNANDEZ, B., «Un assaig de reforma del sistema fisco-financer de la monarquia a Catalunya: l'impost del Quint sobre les imposicions locals, 1580-1640», a *Manuscrits*, 14, 1996, p. 297-319.

moltes de les viles que l'hagueren d'afrontar fou la principal causa de l'enfonsament de llur hisenda.

La diferència fiscal més important de la ciutat de Nàpols en relació a la resta d'universitats del Regne era justament que estava exempta de qualsevol tipus de tribut que no fossin els municipals. Tots els municipis eren taxats segons el nombre de focs que tenien i així es distribuïa l'impost directe anual, que es percebia amb tres parts, una per trimestre. A partir de mitjan segle XVI la pressió de la fiscalitat reial es feu insuportable per a les hisendes locals de la resta de la província. A la capital, les necessitats financeres de la monarquia es feien sentir pels préstecs a la corona que repercutien en la quantitat i el valor de les imposicions municipals. Després de les mobilitzacions que es produïren a la ciutat el 1508 i el 1547, el govern del Regne va manifestar una preocupació especial per tal que la capital disposés d'una «perpètua tranquil·litat», així s'assegurava sobretot l'abastament, com a mesura per garantir la disponibilitat financera¹⁹. Així i tot no s'evitaria un aixecament prou important com el de 1585.

Tot i els suposats privilegis que les ciutats capitals detentaven, això no era una causa que impedís un cert ascendent polític i social sobre la resta de viles i ciutats. En aquest aspecte cal assenyalar una diferència important entre Nàpols i Catalunya, ja que davant de la pressió reial a les terres d'Itàlia ni el Parlament ni el Consell dels Electes, ocupats per la noblesa, no exerciren la defensa dels interessos del conjunt de municipis i ho havien de fer les universitats directament²⁰. D'altra banda, des de la perspectiva de la monarquia es pretenia que els resultats del control que hom volia tenir sobre la capital es reflectissin a la resta del regne²¹. Per contra, a Catalunya les Corts i la mateixa Generalitat esdevenien, d'entrada, un filtre a les pretensions de la monarquia abans que arribessin efectivament a les hisendes locals.

La ciutat de Nàpols, doncs, no estava connectada amb les altres universitats del Regne, sobretot en el segle XVII, per afrontar la resposta a la creixent pressió fiscal, i per tant s'havia de resoldre a l'interior de cadascuna ja que no podia reeixir cap tipus de pacte polític; l'única reacció política possible havia de ser la revolta²². Diferentment, els conflictes de la ciutat de Barcelona amb la monarquia pels censals que li havia concedit van ser, potser, una de les causes per la qual no s'incrementà la pressió sobre els municipis durant bona part del segle XVI, ja que hauria estat un motiu més d'agreujament d'aquella tensió²³. Però la influència més important de Barcelona fou en la resistència davant l'impost del Quint que va servir per enfortir la negativa de molts altres municipis, malgrat a la fi fossin pocs els que aconseguissin evitar-lo. El lideratge barceloní va continuar d'una forma plena i efectiva durant la revolta dels Segadors, tal com ha constatat E. Serra²⁴.

Amb totes les peculiaritats esmentades, doncs, l'anàlisi comparada de l'evolució de les hisendes locals, i més en concret dels seus processos d'endeutament, esdevé una bona perspectiva per contrastar la situació de dos territoris de l'antiga Corona d'Aragó que tingueren un protagonisme prou diferenciat dins de la política europea de la monarquia hispànica.

Evolució de la hisenda en relació a l'endeutament

L'endeutament de les hisendes municipals a l'Antic Règim era, tal com s'ha esmentat, un factor gairebé inherent d'aquella administració i no en va ha estat un dels temes més

19. GALASSO, G., *Alla periferia dell'Impero...*, p. 335.

20. MUTO, G., «Apparati finanziari e gestione della fiscalità nel Regno di Napoli dalla seconda metà del '500 alla crisi degli anni '20 del sec. XVII», a *La fiscalité et ses implications sociales en Italie et en France aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Roma, 1980, p. 125-150.

21. Felip II escrivia el 1559 unes *Instrucciones* al duc d'Alcalà en les quals considerava la ciutat de Nàpols «*cabeca del Reyno y quien ha de dar exemplo a todas las otras*». Citat per GALASSO, G., «Momenti e problemi di storia napoletana nell'età di Carlo V», a *Alla periferia dell'impero*, p. 98.

22. *Ibidem*.

23. HERNANDEZ, B., «Aproximación a las estructuras fiscales de Cataluña en el siglo XVI. El Real Patrimonio y la Hacienda de la Corona, 1516-1640», a *Manuscrits*, 15, 1997, p. 399-402.

24. SERRA, E. i altres, *La Revolució de 1640*, Barcelona, 1991, pàgs. 3-65.

tractats de les finances locals²⁵. Seguir el procés d'endeutament, però, no és un mitjà suficient per a la interpretació de la situació de la hisenda ja que, en haver-se transformat en un deute consolidat, no era únicament la incapacitat d'eixugar-lo o de reduir-lo sinó que hi havien també interessos socials per mantenir un camp d'inversió i de rendes. Amb tot, el creixement del deute, a voltes fins a l'extrem, tenia òbviament unes greus repercussions sobre els municipis ja que esdevenia la justificació d'un augment més o menys paral·lel de la pressió fiscal. Les diverses causes per a les quals s'havia de recórrer al crèdit, els mitjans previstos per a finançar-lo i les implicacions polítiques i socials que s'hi movien centren l'objectiu de la comparança entre les realitats de Barcelona i de Nàpols.

Una primera constatació comuna al conjunt de les hisendes municipals, especialment quan es tracta de ciutats amb un moviment financer més important, és la gran dificultat per precisar quantitativament l'evolució del deute. Sovint es coneix bé, a través de les actes de deliberació dels consells, la justificació per a la creació dels préstecs, la petició d'autorització reial si s'esqueia i la suma que es pretenia obtenir. No sempre, en canvi, s'inclouia la referència als drets que garantirien el pagament dels interessos i el possible retorn. Encara resulta més irregular l'enregistrament de l'obtenció efectiva de la quantitat que s'havia aprovat i el coneixement dels respectius creditors. En qualsevol cas, els censals apareixien en l'apartat d'ingressos extraordinaris dins de la documentació de la comptabilitat municipal i aquest era especialment irregular pel que fa a les corresponents anotacions. Tampoc s'enregistraven de forma sistemàtica els pagaments de les pensions i en tot cas indiscriminadament, sense fer notar a quin deute concret es referien. Finalment, s'acostumava a deliberar sobre les llucions però poques vegades es feia constar l'execució. Les magnituds reals de l'endeutament, doncs, resten més en un segon terme i l'anàlisi s'ha de basar sovint en les apreciacions de caràcter general que feien els propis membres dels consells, malgrat les connivències que hi havia.

A la ciutat de Barcelona el recurs al crèdit fou ja freqüent en el segle XIV. A començament del segle XV les despeses per l'endeutament assolien el 61% del pressupost i s'incrementaria amb els préstecs esmentats fets a la monarquia²⁶. La crisi econòmica i la guerra, que afectà de ple la ciutat, agreujarien encara més la situació fins a propiciar la intervenció reial i el desenvolupament d'un pla de redreç. El pla aprovat el 1491, que va tenir la darrera fase d'aplicació entre 1498 i 1507, va aconseguir amortitzar 40.000 lliures d'interessos del deute, disposar d'un pressupost amb superàvit, entorn de l'any 1500, i rebaixar de les 20.000 a les 13.000 lliures d'interessos anuals a pagar. El segle XVI començava, doncs, amb un cert sanejament de la hisenda, tot i que el 1509 ja hi tornava haver un endarreriment de 4 o 5 mesos en el pagament de les pensions, del qual no n'era aliè el gran ròssec que tenia la monarquia a la ciutat, a través de la Batllia, dels interessos dels censals dels reis Alfons i Joan II²⁷. Un mitjà que esdevindria habitual per reduir l'endeutament era justament vendre nous censals, però d'un interès més baix amb la finalitat d'amortitzar els més cars, el 1499 se n'obtenien al 4% per lluir els que es tenien al 5%.

El deute s'estabilitzà durant les primeres dècades del segle XVI. Amb tot, una de les causes que forçava a l'endeutament era el cost de la defensa marítima de la ciutat, el baluart de marina, de manera que es creaven nous censals previ augment d'algun dret dels més

25. Vegi's entre d'altres, DOUCET, R., *Finances municipales et crédit public à Lyon au XVIe siècle*, París, 1937. FERRERO MICÓ, R., *La hacienda municipal de Valencia durante el reinado de Carlos V*, València, 1987. SALAS, J.A., «Las haciendas concejiles aragonesas en los siglos XVI y XVII. De la euforia a la quiebra», a SALAS, J.A. i altres, *Poder político e instituciones en la España Moderna*, Alacant, 1992. BERNABÉ GIL, D., *Hacienda y mercado urbano en la Orihuela foral moderna*, Alacant, 1989. QUINTANA TORET, F.J., «Endeudamiento municipal, mercado financiero y tesoros en Andalucía. Los censualistas del Concejo malagueño (s. XVI-XVII)», a *Chronica Nova*, 17, 1989, p. 285-305. GUTIÉRREZ ALONSO, A., «Un aspecto poco conocido de la crisis del siglo XVII: el endeudamiento municipal. El ejemplo de la ciudad de Valladolid», a *Investigaciones Históricas. Época Moderna y Contemporánea*, 6, 1987, p. 9-37.

26. ROUSTIT, Y., «La consolidation de la Dette Publique à Barcelone au milieu de XIVe siècle», a *Estudios de Historia Moderna*, IV, 1954, p. 13-156. WOLFF, Ph., «Finances et vie urbaine: Barcelone et Toulouse au debut du XVe siècle», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, 1, Barcelona, 1965, p. 691-704.

27. VICENS i VIVES, J., *Ferran II i la ciutat de Barcelona...*

rendibles sobre el qual es carregarien²⁸. A partir de 1540 augmentava de bell nou el deute amb la càrrega de censals sobre diversos drets que aviat resultarien insuficients per al pagament de les respectives pensions, cosa que obligà a reformar l'administració per facilitar la disponibilitat de líquid suficient²⁹. Contribuïen a la insuficiència financera les aportacions que periòdicament el Consell havia de fer per assegurar l'abastament de carn o de blat, així com els 3.000 ducats deixats a Carles I. El creixent volum d'endeutament, que només en l'anomenat dret extraordinari estava entorn de les 500.000 lliures, forçaria el nou pla de redreç de l'any 1553³⁰.

Fins aleshores les causes de les dificultats financeres esgrimides a la documentació municipal barcelonina es referien a les importants despeses per a les fortificacions, a les pèrdues en l'abastament dels productes de subsistència i a la insuficiència dels ingressos de certes imposicions en relació als interessos que tenien consignats³¹. No es parlava de les aportacions a la monarquia, que de fet es mantenien al mateix nivell de les primeres dècades del segle si seguien la pauta dels serveis de corts, i en canvi es plantejava la insuficiència dels redreços anteriors que eren titllats d'immediatistes i de no afrontar les causes més profundes. A l'hora de precisar la situació i els motius de l'endeutament s'afegien també les quantitats que es devien a la ciutat de diversos drets i pensions, i que molts eren ja considerats com a deutes vells i difícilment exigibles, així com els efectes dels fraus de la pròpia administració. El redreç, per tant, abastava diferents aspectes, des de la reorganització d'alguns drets, a noves imposicions, a la reestructuració de l'administració i de la Taula de Canvi, i fins a la lluita contra el frau³².

Durant la segona meitat del segle, tot i que la conjuntura econòmica i demogràfica fos favorable en algunes dècades i que així es reflectís a la hisenda de la ciutat, la crisi de pesta i penúria de 1589-1592 es va fer sentir en la situació del deute i encara s'agreujà en els últims deu anys. Les propostes de redreç es succeïren amb poc temps, 1588-1590, 1593, 1598 i les argumentacions eren més o menys recurrents. L'any 1593 els consellers feien notar que hi havia un endarreriment de grans quantitats a tots els comptes, l'ordinari, l'extraordinari i el del forment, i que eren deguts a les pèrdues en els abastaments, als deutes del Rei vers la Ciutat i a les despeses per obres, per la pesta, per la guerra i per la fàbrica del moll, i pels préstecs que havien contret per assegurar el proveïment de la carnisseria i per lluir altres censals³³. A part d'altres mesures, es recorria a la mateixa Taula de Canvi per a què fes un nou préstec, que es sumaria als ja demanats per a lluïcions el 1586 i el 1590, pel valor, no especificat, del deute de tots els comptes. La Taula esdevenia així consignatària dels debits a la ciutat i d'algunes imposicions, durant 20 anys, i alhora creditora d'aquella hisenda. La interconnexió administrativa no contribuïa a la racionalització i clarificació d'aquelles finances.

Amb el tombant de segle s'accentuà la crisi de la hisenda de la ciutat amb la incorporació d'altres factors com la disminució de la circulació de moneda de plata, que alhora coincidia amb l'augment de la pressió reial amb l'intent de percebre el Quint. Per evitar que la taula hagués de negociar amb monedes devaluades o que en treïessin beneficis els banquers privats, en un moment de dificultats, es creà l'any 1609 el Banc de la Ciutat, amb una forta vinculació a la Taula, però amb l'objectiu delimitat de contribuir al sanejament monetari que efectiva-

28. L'any 1527 es creaven 4.000 lliures amb censals després d'augmentar el dret del vi que entrava a la ciutat.

29. AHCB. Consell de Cent. Deliberacions, 1545, fols. 18-19. Davant del deute de pensions acumulat sobre el dret de la llenya i el del blat, el pa i la farina, el Consell decidí reduir els diferents comptes a un d'ordinari, un d'extraordinari i el de la fleca.

30. AHCB. Consell de Cent. Deliberacions, 1553, fols. 40-48. Segons la documentació del «Diversorium» la càrrega censal superava les 600.000 lliures, mentre que segons les «Ordinacions» del mateix any era de 500.000 lliures.

31. AHCB. Consell de Cent. Diversorium, 1553. El dret de la fleca, per exemple, ingressava efectivament 1.000 lliures i havia de pagar anualment de pensions 6.109 lliures i 10 sous.

32. Sobre els redreços vegi's, DANTÍ i RIU, J., «La hisenda municipal de la ciutat de Barcelona al segle XVI: el miratge del redreç», a *Pedralbes, 13-I, Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, 1993, p. 505-512.

33. AHCB, Consell de Cent, Diversorium, 1593, fol. 119.

ment s'assoliria a partir de 1617-1618³⁴. Un altre motiu d'accentuació de la crisi fou el préstec de 110.000 lliures concedit al monarca el 1628, malgrat el fracàs de les corts de 1626-1632, i pel qual es cedien les rendes reials que administrava la Batllia. A més a més, la ciutat havia concedit a la corona 80.000 lliures de donatius durant aquell mateix període³⁵. El Consell havia de decretar l'any 1633 una reducció dels interessos dels censals per afrontar la crisi: els que es tenien al 5% passarien al 4% i alhora es creava un nou censal de 100.000 lliures³⁶. Fou una solució dràstica per alleugerir una part de l'endeutament acumulat.

Els efectes no haurien estat suficients i en els anys immediatament anteriors a la guerra es produí un nou intent per rebaixar el deute. L'any 1636 es plantejava un redreç ja que el Consell debia de pensions entorn de les 12.000 lliures, per aquest motiu s'obria un nou compte específic a la Taula al qual s'hi consignaven alguns drets. A l'any següent s'havien lluit els censals que es tenien al 5% i al 4'5% i restaven només els fets al monarca³⁷. La presència militar, cada cop més nombrosa i l'inici de la guerra malgrat l'increment de la pressió fiscal i la recerca de nous recursos, portarien a la crisi profunda i a l'endeutament insostenible.

De 1640 a 1661 les despeses de la guerra i els allotjaments militars coincidiren amb la forta inflació, provocada per la desestabilització monetària de les encunyacions de coure, i amb la disminució dels ingressos pels efectes de la mateixa revolta i especialment per l'impacte de la pesta de 1651-1652. El 1653 el Consell endegava un redreç de la Taula i del Banc que pretenia disminuir el dèficit, que aleshores s'estimava en 5.666.791 lliures mentre que els ingressos anuals ordinaris podien arribar a les 202.000 lliures, amb l'augment de les taxes d'alguns drets, rebaixa dels censos i aplaçament de pagaments³⁸. Els resultats foren inexistents i davant de la impossibilitat d'afrontar el nivell de deute l'any 1656 s'adoptava de nou la mesura de rebaixar els interessos dels censals, els creats entre 1651 i 1653 passaven a l'1'5% i els anteriors al 2%, mentre se n'esmerçaven de nous per un valor 1.390.384 lliures.

A partir de 1662 s'intentaren aplicar noves reduccions, tot i que els acreedors s'hi oposaren fins a la concòrdia de 1669. D'altra banda, la monarquia entorpia el possible redreç amb la Reial Pràgmàtica de 1659 per la qual s'havien de retornar els préstecs amb el valor de la moneda del moment que s'havien creat, mesura a la qual s'oposava el Consell de Cent ja que significava un cost afegit molt important. Malgrat les dificultats, sembla constatar-se un descens de la càrrega de les pensions anuals que havien d'assumir les finances de la ciutat, el 1667 eren 59.200 lliures mentre que el 1680 només constaven 35.000 lliures³⁹. Tot i la malfiança que cal tenir amb les xifres podria confirmar-se una relativa millora si es té en compte que en aquell període s'incrementà el valor d'algunes imposicions i que el Consell podia invertir una part important dels ingressos en les obres del moll de la ciutat⁴⁰. Si bé es reconeixia que en la relació ingressos –despeses s'aconseguia un cert equilibri si no fos pel cost de la guerra, la millora, però, no significava la manca de deutes acumulats que el mateix 1680 haurien exigit censals per valor de 154.756 lliures⁴¹.

A partir de 1689, amb les conseqüències de la guerra amb França, tornava a augmentar l'endeutament per les constants aportacions que el poder reial exigia, alhora que els ingressos patien especialment els efectes del frau. La circulació de moneda francesa, sobretot amb

34. Amb la manca encara d'un estudi aprofundit de les institucions bancàries barcelonines vegi's: USHER, A.P., «La Banca de Dipòsit en Barcelona (1300-1700)», a *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 1969-1970, p. 158-181. ADROER i TASIS, A.M.; FELIU i MONTFORT, G., *Història de la Taula de Canvi*, Barcelona, 1989. VÁZQUEZ DE PRADA, V., «La institució bancària en Barcelona (S. XV-XVII)», a *Pedralbes*, 13-1, 1993, p. 495-504.

35. SERRA, E. i altres, *La revolució catalana de 1640*, p. 23.

36. AHC.B. Consell de Cent. Deliberacions, 1633, fol. 215.

37. CARRERA i PUJAL, J., *Historia política y económica de Cataluña*, II, Barcelona, 1947, p. 272-273.

38. AHC.B. Consell de Cent. Deliberacions, 1653, fols. 185-212.

39. S'ha de qüestionar, però, la fiabilitat de les quantitats esmentades ja que sovint apareixen organitzades amb conceptes diversos, així el mateix Consell de Cent estimava que les pensions de l'any 1668 eren de 77.775 lliures i no sembla que s'hagués produït un increment censal.

40. AHC.B. Consell de Cent. Deliberacions, 1668, fols. 382-384.

41. AHC.B. *Ibidem*.

l'ocupació de la ciutat el 1697, va provocar a més a més una nova desestabilització monetària que afectà la Taula i el Banc i agreujà encara més el deute. El 1698 el Consell de Cent creava una «comissió per al redreç» que establia la situació de les finances a 30 de juny de 1699: els deutes pendents eren de 2.269.432 lliures i el valor dels censals sumava 1.160.000 lliures, demanant que l'endeutament total era de 3.429.432 lliures⁴². El mateix any feu fallida el Banc de la Ciutat pel frau comès pels seus propis administradors. La situació de les finances barcelonines, doncs, a l'acabar el segle no es diferenciava massa de la crisi profunda que presentava a la fi de la Guerra dels Segadors, si bé l'endeutament global aparentment havia disminuït (el 1553 era de 5.666.791 lliures), en realitat es tractava d'una transformació en deute consolidat ja que el volum anual d'interessos dels censals era molt semblant, aleshores eren cinquanta-dues mil lliures i el 1699 estava entorn de les cinquanta-cinc mil; l'any 1703 s'endegaria un nou redreç⁴³.

Sense el detall del cas barceloní, podem resseguir els grans trets de l'evolució de l'endeutament de la ciutat de Nàpols gràcies, sobretot, al treball d'A. Calabria, tot i que, com succeeix en altres estudis encara de manera més notòria, no es tracti d'una anàlisi monogràfica sobre les finances urbanes sinó sobre el conjunt de les del Regne⁴⁴. D'altra banda, tal com ja hem avançat, la interrelació i alhora confusió entre els components de la hisenda pròpia de la ciutat i els que es derivaven de la hisenda reial era encara molt més intensa en terres d'Itàlia i en particular a la ciutat de Nàpols. Serveixi com a mostra de l'esmentada complexitat el fet que la recaptació de la imposició reial directa a tot el Regne, excepte a la capital que n'estava exempta, la realitzaven, sovint, els mateixos oficials que percebien les taxes reials indirectes en el marc de cada municipi i que alhora eren els mateixos que tenien arrendades les imposicions locals; a la ciutat de Nàpols, però, no es considerava altra fiscalitat que la local i era aquesta la que havia de proporcionar els donatius reials⁴⁵.

En analitzar la hisenda municipal napolitana, i en concret el seu procés d'endeutament, cal tenir en compte alguns trets del sistema fiscal d'aquell regne, que inicialment no canviaria ni en l'estructura ni en el nivell de pressió fiscal amb el pas de la Corona d'Aragó a la Monarquia Hispànica. Fou a partir de 1530, amb el virrei Don Pedro de Toledo (1532-1553), que començaren a augmentar les exigències reials⁴⁶. La fiscalitat reial es fonamentava en la imposició ordinària directa, «focatico» o «fiscali», que l'acabaven repartint les universitats pels focs que tenien. Si augmentaven les necessitats de la corona, es repartien de la mateixa forma unes taxes extraordinàries, inicialment temporals però sovint convertides en fixes, les més importants de les quals eren les «Ajudes» votades pel Parlament fins el 1642. Seguien després les taxes indirectes que eren arrendades a afermadors de cada municipi i que podien recaure sobre productes i drets també gravats per la fiscalitat local; augmentaren en nombre i en valor a partir de 1550. L'any 1550 el 80% dels ingressos del regne provenien, d'imposició directa i el 9% d'indirecta, mentre que el 1638 eren el 55% i el 32%, respectivament⁴⁷.

L'evolució de les finances locals, doncs, estava absolutament condicionada per la important presència del fisc reial. A la capital eren les arquues de la pròpia universitat, controlada per la noblesa, les que assumien els donatius reials. Per aquest motiu es fa

42. AHCB. Consell de Cent. Deliberacions, 1699, fols. 139-140. El deute es distribuïa en:

- Administració del blat	15.684	lliures
- Administració de la carn	124.607	«
- Despeses de guerra	164.594	«
- Endarreriments Taula i Banc	64.529	«
- Salaris	8.000	«
- Pensions endarrerides	1.054.000	«
- Comptes vells de Taula i Banc	838.018	«

43. Si es tractés de precisar les xifres, cosa que encara no és possible, caldria tenir en compte la relació amb les alteracions en el valor de la moneda i l'evolució paral·lela dels preus, ja que el desequilibri de mitjan segle, com és sabut, no es corregiria definitivament fins entorn de 1670.

44. CALABRIA, A., *The cost of Empire. The Finances of the Kingdom of Naples in the Time of Spanish Rule*, Cambridge, 1991.

45. *Ibidem*, pàgs. 44-45.

46. GALASSO, G., «Momenti e problemi di storia napoletana nell'età di Carlo V», a *Alla periferia dell'impero*, p. 45-102.

47. CALABRIA, A., *Op. cit.*, p. 59-63.

indispensable un breu repàs a la hisenda global del Regne que va paral·lela a les necessitats financeres de la Monarquia Hispànica que des de la fallida de 1557 eren cada vegada més importants. A partir de 1540-1550 els donatius que abans s'havien considerat extraordinaris i temporals esdevenien fixes i ordinaris. Des de 1560 i fins al tombant de segle, s'exigirien un major nombre d'impostos indirectes, mentre augmentaven considerablement els drets d'exportació, tot i que unes i altres mesures resultaven insuficients i s'havia de recórrer a l'endeutament⁴⁸. Així, doncs, entre el 1550 i el 1600 els ingressos totals del regne es duplicaren, les despeses es multiplicaren per tres i el cost del deute superà lleugerament aquesta proporció.

El nivell del deute i del desordre financer fou cada cop més crític a les primeres dècades del segle XVII, tot i l'intent de reforma del virrei Comte de Lemos (1610-1616), de manera que l'any 1626, el 60% dels ingressos estaven alienats per un endeutament que assolía els 30 milions de ducats. La fallida era, segons Galasso, un signe d'impotència més que un recurs estratègic, ja que la pressió encara augmentaria més, en el marc de les necessitats de la Guerra dels Trenta anys. Era també l'anunci de la fi del domini financer dels banquers genovesos i la substitució pel monopoli de Bartolomeo d'Aquino, que representava el mediador del capital autòcton que anava de l'aristocràcia feudal a l'Estat⁴⁹. L'increment d'impostos per garantir els préstecs o la devaluació dels títols de deute públic no van impedir que la crisi acabés afectant al mateix d'Aquino i que s'arribés a la revolta amb una situació de fallida financera. Les contínues peticions de diners, soldats i armes havien esgotat el Regne⁵⁰. El descens de les exigències reials, a la segona meitat del segle, coincidien amb les dificultats per a la recuperació de la crisi i amb el reflex de les limitacions estructurals de l'economia napolitana⁵¹.

A l'ombra de l'itinerari de la hisenda del Regne, doncs, les finances locals havien de seguir una trajectòria semblant, amb poca capacitat de resistència ja que, a més, no s'establí un front comú amb la capital per la seva peculiaritat. En general, la situació de les hisendes de les universitats s'agreujà a partir de la segona meitat del segle XVI. Entre les mesures adoptades per afrontar el dèficit destaca: limitar l'accés a la propietat comunal amb tancaments i pagar per fer-ne ús; posteriorment es recorria a la venda de propietats de la universitat, béns mobles, béns de propis i fins els béns comunals; augment de la pressió fiscal, ja no amb tributs directes sinó amb imposicions indirectes, malgrat els efectes que tenia sobre els més desafavorits i sobre l'activitat comercial; i finalment s'arribava a l'endeutament via préstec, que en els primers anys del segle XVII el virrei limitaria pel volum que havien assolit. El resultat no podia ser altre que la pèrdua d'autonomia política dels municipis i la cada cop menor capacitat de resistència⁵².

Pel que fa a la ciutat de Nàpols, les dades quantitatives que ofereix A. Calabria són limitades, però prou significatives per confirmar el paral·lisme esmentat i apreciar els moments d'inflexió. En una primera aproximació a la composició dels ingressos i les despeses entre les darreres dècades del segle XVI i les primeres del XVII es constata el fort augment tants dels ingressos com de les despeses, sempre amb saldo deficitari, i no cal dir de l'endeutament. Els índexs de creixement entre 1584 i 1616 passen de 100 a gairebé 400 en els ingressos, a 450 en les despeses i a 500 en els pagaments pel deute⁵³. El necessari increment dels ingressos, propiciat per les aportacions a la Corona, estava centrat en les imposicions indirectes, que esdevindrien encara més la principal partida, si el 1584 suposaven el 89% del total el 1616 representaven el 97%.

48. Per a una visió de conjunt i des de la perspectiva de la relació centre-perifèria en el propi Regne resulta especialment aclaridor el treball de MUTO, G., *Apparati finanziari...*

49. MUSI, A., «Fiscalità e finanza privata nel regno di Napoli nella prima metà del secolo XVII», a *La fiscalità et ses implications...*, p. 151-173. Del mateix autor i més específicament *Finanze e politica nella Napoli del'600: Bartolomeo d'Aquino*, Nàpols, 1976.

50. VILARI, R., *Op. cit.*, p. 123-158.

51. GALASSO, G., *Mezzogiorno medievale e moderno*, Torí, 1965, p. 222.

52. MUTO, G., *Apparati finanziari e gestione de la fiscalità...*

53. CALABRIA, A., *Op. cit.*, pàgs. 152-154. Els ingressos de 1584 eren de 152.259 ducats, les despeses 162.755 ducats i els pagaments per deute públic 120.220 ducats; el 1616 eren, respectivament, 635.093 ducats, 682.369 ducats i 608.916 ducats.

Si hom es fixa en l'evolució de l'endeutament consolidat de la ciutat es fa encara més palès el procés de deteriorament d'aquelles finances. Entre 1562 i 1570 l'alça fou encara curta, però des d'aleshores, i especialment en els darrers anys del segle, s'encetava el període de màxim creixement. Si fins a 1570 l'oscil·lació va ser menor, molt per sota de la general del Regne, a partir d'aleshores es multiplicava ràpidament, sobretot entre 1584 i 1596, i de manera radical fins als primers anys del segle XVII: el 1570 era de poc més d'un milió de ducats, el 1596 estava entorn dels tres milions i mig i el 1607 s'assolien els 8 milions⁵⁴. La reforma del Comte de Lemos i els efectes de la treva signada per la monarquia als Països Baixos aconseguirien alentir el procés. Amb tot, entorn de 1610 l'endeutament que suportava la ciutat sola, no lluny dels deu milions, equivalia gairebé a la meitat del de tot el Regne.

Amb l'entrada de la Monarquia a la guerra dels Trenta Anys es disparava l'endeutament del Regne, mentre que el de la Ciutat ja no podia créixer amb la intensitat anterior: el 1637 s'estimava en uns 14 milions de ducats i el global arribava als 40 milions. Tot i així, i fins a la revolta, la pressió fiscal i el deute no s'aturaven, l'estimació just abans de l'aixecament estaria entorn dels 80 milions. Entre les causes de l'especial contribució de la ciutat de Nàpols hi havia la creixent dificultat de recaptació a les províncies per la pròpia crisi i per la resistència dels senyors, així com el fet que la capital continuava augmentant la població per la immigració perifèrica. Finalment la resistència es manifestaria també a la Ciutat fins a provocar el trencament amb la Corona.

A la segona meitat del segle, amb poques dades quantitatives sobre l'endeutament, es rebaixà la pressió reial, si més no pel que fa a la reiteració de peticions, però les aportacions del conjunt del Regne s'han calculat en una mitjana de 5 a 600 mil ducats l'any. En el període excepcional de la revolta de Messina (1674-1678) la contribució fou de 7 milions de ducats⁵⁵. Segons Galasso, la suma total del nivell d'endeutament del Regne i de les universitats a finals de segle podia estar entre 120 i 150 milions de ducats⁵⁶. La capital, que continuava sent el lloc de major extracció, havia d'assumir donatius entorn dels 200 mil ducats com el de l'any 1659⁵⁷. Tot plegat impossibilitava qualsevol represa, s'havia afermat el poder de la noblesa i el capital restava orientat a l'activitat rendista.

Intervencionisme reial i endeutament municipal

En l'anàlisi de l'evolució de les finances locals catalanes i napolitanes en els segles XVI i XVII, pel que fa als respectius endeutaments, es constata, en primer lloc, que tot i tractar-se de dos territoris de l'antiga Corona d'Aragó els municipis catalans havien tingut una trajectòria financera anterior que els feia entrar al segle XVI amb el ròssec de la càrrega censal, inicialment provocada per la Monarquia però cada cop més vinculada a les pròpies necessitats i a la consideració del crèdit com a un component més d'aquella hisenda, fet que no sembla donar-se en el cas de Nàpols a les primeres dècades de la centúria.

Els caràcters comuns per haver format part d'aquella estructura política catalano-aragonesa s'acabarien de perdre pels efectes de la inestabilitat provocada pels conflictes amb França, cosa que justificaria el major control reial que distingí Nàpols d'altres dominis italians com Sicília. Mentre amb Ferran el Catòlic es va respectar la tradició pactista, amb Carles I s'imposava el caràcter centralitzador i autoritari que assegurava l'intervencionisme amb poques limitacions, tal com el desenvolupà el virrei Pedro de Toledo⁵⁸. La pèrdua d'autonomia dels municipis, encara que menys intensa en el cas de la capital, que es feia

54. *Ibidem.*, p. 154.

55. GALASSO, G., *Napoli spagnola dopo Masaniello. Politica, cultura, società*, Firenze, 1982, p. 215. Vegi's també del mateix autor, «Il Mezzogiorno nella «crisi generale» del Seicento», a *Alla periferia dell'impero*, pàgs. 244-245.

56. GALASSO, G., «Economia e finanze nel Mezzogiorno tra XVI e XVII secolo», a *Alla periferia dell'impero*, p. 200-201.

57. CONIGLIO, G., *I vicere' spagnoli di Napoli*, Nàpols, 1967.

58. HERNANDO SÁNCHEZ, C.J., *Castilla y Nápoles en el siglo XVI...*, p. 181-262.

59. Sobre els efectes de l'esmentat control s'han fet interpretacions diverses, vegi's entre les darreres TORRAS i RIBÉ, J.M., «El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)», a *Pedralbes*, 13-1, 1993, p. 457-468.

palesa ja des dels anys 30 del segle XVI, contrasta, doncs, amb la situació de les universitats catalanes que resistiren si més no durant aquella centúria. La ciutat de Barcelona reeixí als intents de major intervenció reial fins el 1640 i fou amb el retorn a la monarquia hispànica quan disminuïa relativament aquella força amb el control que s'aplicà a les insaculacions⁵⁹.

L'evolució de l'endeutament municipal napolità que hem observat pot dir-se que estava estretament relacionada a les necessitats financeres de la Corona i en particular a les que venien condicionades pels diferents conflictes en els quals estava involucrada i que culmina amb la Guerra dels Trenta Anys. El que constava com les aportacions del Regne de Nàpols requereien a la fi sobre cadascun dels seus municipis, ja fos per afrontar els repartiments, ja fos per l'increment de les imposicions indirectes sobre les quals consignaven els préstecs realitzats. El 1636 el crèdit situat superava ja l'import dels corresponents arrendaments⁶⁰. La intervenció a la ciutat de Nàpols augmentava a mesura que s'esgotava la capacitat de les províncies, sobretot a partir de les primeres dècades del segle XVII. De les noves gabelles creades el 1636 algunes es posaven exclusivament a la capital, com ho van ser les de la farina i l'oli. Quan el crèdit passà a ser monopolitzat per d'Aquino, 1636-1647, el propi grup controlava bona part de les finances locals i els seus oficials exercien les funcions d'intervenció que pertocaven a l'administració del Regne⁶¹. L'any 1647 fallà el sistema de crèdit, amb la caiguda del mateix d'Aquino, a causa dels incompliments del propi Estat⁶².

A Nàpols, doncs, l'intervencionisme reial pel que fa a les exigències fiscals i de llevés no va tenir pràcticament fre. Les accions de resistència promogudes per alguns membres de la noblesa entre 1634 i 1640 no van disposar mai de ressò i encara van propiciar la reacció reial de suspendre el Parlament a partir de 1642. La crisi econòmica i la creixent pol·larització social, –la pressió fiscal hi actuava com a doble factor diferenciador, per les exempcions i com a causa important de l'esmentada crisi– provocaren la revolta de 1647-1648. A la segona meitat del segle s'havia de cercar de nou el suport de capital estranger⁶³.

Les finances locals catalanes no patien una intervenció reial decidida fins a la dècada de 1580, coincidint amb l'agreujament de la situació de la hisenda de la monarquia. La reclamació del Quint esdevindria alhora un mitjà pel control dels ingressos locals i una extracció fiscal important. Tal com s'ha dit, aquell intervencionisme reial es veia qüestionat a les corts successives, especialment per la ciutat de Barcelona que, a la convocatòria de 1626-1632, plantejava la supressió de l'esmentat dret. El fracàs d'aquelles corts no aturà, però, l'ofensiva reial i així es produí un fort enfrontament entre el virrei i la ciutat. El 1634 s'exigia la revisió dels comptes de Barcelona entre 1599 i 1633 que només fou evitat per l'amenaça de provocar un avalot, si bé quatre jurats del consell de Cent acabarien empresonats per la seva acció de resistència. La Corona no aconseguí cobrar el Quint a la ciutat, però la pressió amb la justificació de les necessitats militars per la participació en la Guerra dels Trenta Anys assolí el 1637 la concessió d'un donatiu de 45 mil escuts. A partir d'aleshores i fins a l'esclat de la revolta, les peticions de llevés i els allotjaments causaren les pitjors conseqüències sobre la hisenda municipal⁶⁴.

Amb el retorn de Catalunya a la monarquia de Felip IV es declarava l'absolució dels deutes de les universitats en concepte del Quint, però a canvi es votava un donatiu de 500 mil lliures i la ciutat de Barcelona ja concedia préstecs a la Corona l'any 1653⁶⁵. Des d'aleshores es constata, d'una banda, la voluntat de la ciutat de recuperar el reconeixement

60. VILLARI, R., *La revuelta anti-española...*, p. 143-144.

61. *Ibidem*, p. 151-156.

62. MUSI, A., «Fiscalità e finanza privata...», p. 164-165.

63. *Ibidem*.

64. ZUDAIRE, E., *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964. De forma més precisa, SERRA, E., «1640: una revolució política. La implicació de les institucions», a SERRA, E. i altres, *La revolució catalana de 1640*, p. 23-27.

65. SÁNCHEZ MARCOS, F., *Cataluña y el gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679)*, Barcelona, 1983. El Consell de Cent atorgava aquell any un préstec de 41.000 escuts al virrei, un altre de 38.000 escuts per despeses militars i encara un altre de 300.000 lliures a la Corona amb la garantia de les rendes dels tributs de *crusada*, *cuarta* i *excusado* que percebia la hisenda reial.

per part de la monarquia i d'altra banda el retorn a les constants peticions d'ajut financer per les necessitats reials, sobretot de l'exèrcit. La pressió del virrei Joan d'Àustria no davallava, ja que a més hi havia les despeses del manteniment dels soldats. Per contra, les arques municipals no es podien refer perquè les rendes reials cedides eren insuficients i les remeses de metall que la Cort havia promès tampoc arribaven. La intervenció reial, a través del virrei, acabava d'agreujar la situació d'aquella hisenda quan el 1659 donava resposta a les peticions dels acreedors amb una Reial Pràgmàtica que establia que els deutes contractats per la Ciutat abans de 1640 i fins el 1653 s'havien de retornar segons la qualitat de la moneda amb la que s'havien contractat, cosa que elevava encara més el deute⁶⁶.

La reacció del Consell de Cent, i també de la Diputació del General, fou de resistència i es sollicità al rei la revocació però la resposta fou negativa. La Diputació al·legava que la Pràgmàtica anava contra les constitucions ja que tenia un caràcter de llei general, sense possibilitat de rèplica, i això només es podia fer en corts convocades a Catalunya⁶⁷. Per la seva banda, el Consell de Cent enviaria un memorial al rei en el qual s'afirmava que «es tanta la pobresa universal de les universitats, ciutats i pobles del Principat i d'aquesta Ciutat de Barcelona per les excessives i contínues despeses de guerra, que no poden pagar els acreedors, no sols lliuraper lliura, però ni tampoc amb la reducció i baixa de la moneda...»⁶⁸. L'afers'allargà per les successives rèpliques de la Ciutat, però també per la pressió a favor d'acreedors com el duc de Cardona. Ja amb Carles II, les demandes del consell de Cent restaren sense resposta i la Pràgmàtica en suspens.

A partir de 1665, doncs, sembla que l'intervencionisme reial a Catalunya i en particular sobre la hisenda municipal canviava de to, alhora que es detectava una actitud molt més col·laboracionista per part de les institucions com a probable conseqüència del control de les insaculacions i de la pròdiga concessió de privilegis a particulars⁶⁹. Un signe del canvi esmentat fou la revocació per part de la Corona, a petició del Consell de Cent, d'una sentència que preveia que els soldats no paguessin les impositcions de la Ciutat, malgrat que la justificació reial fos la necessària disponibilitat financera per poder acollir els serveis reials⁷⁰. El desenllaç de la revolta dels Barretines i la posició de les institucions, tant de la Diputació com del Consell de Cent, reflectiren la nova situació: d'una banda es defensaven les constitucions i privilegis amb enfrontaments amb el virrei, d'altra banda col·laboraven amb la monarquia i com a reconeixement els consellers, finalment, obtenien el privilegi de cobertura davant del rei l'any 1690⁷¹.

La ciutat de Barcelona, com algunes altres zones de Catalunya, també registrava a les darreres dècades del segle una relativa recuperació econòmica que, juntament amb una menor exigència d'aportacions a la hisenda reial, va contribuir a l'estabilització i fins a un lleuger descens de l'endeutament local entorn de 1690. Barcelona no havia patit, però, en la mateixa mesura que les zones rurals, i sobretot les comarques del Nord de Catalunya, la forta pressió dels allotjaments militars i les continuades entrades dels exèrcits francesos, fins al setge de la Ciutat del 1697, que limitaven o fins i tot impedièn l'esmentat redreç. La guerra, però, tornava a posar en situació crítica la hisenda de la Ciutat en els últims anys de la centúria. A la fi, els efectes econòmics d'aquella doble presència militar i alhora les proves d'indefensió del Principat davant les pretensions franceses expliquen el posicionament majoritari de 1705 en front de Felip V⁷².

Es pot concloure, doncs, que la política de caràcter intervencionista de la monarquia havia estat comuna a Catalunya i Nàpols i en ambdós casos havia esdevingut causa important de l'endeutament municipal. La diferència es fa palesa en la debilitat jurídic-legal de les

66. B.C. Fullets Bonsoms, nº 2.820.

67. CARRERA PUJAL, J., *Ob. cit.*, vol. II, p. 285.

68. AHCB. Consell de Cent, deliberacions, 1660, fols. 18-20.

69. DANTÍ i RIU, J., *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, 1990, p. 82-85.

70. AHCB. Consell de Cent, deliberacions, 1673, fols. 74-75.

71. DANTÍ i RIU, J., *Aixecaments populars...*, p. 152-153.

72. ALBAREDA, J., «L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697», a *Afers*, 20, 1995, p. 29-46.

institucions napolitanes davant del poder reial, tant les generals de Regne com la municipal, amb un total domini de l'aristocràcia vinculada a la Corona que no exercia ni una funció dirigent ni de defensa institucional, que deixava pràcticament sense límits la capacitat d'extracció fiscal i d'obtenció de crèdit⁷³. A més de la consideració estratègica particular de les terres d'Itàlia dins del «sistema imperial» hispànic, va ser la forma d'incorporació del Regne a partir de 1504, amb les reformes que progressivament s'aplicaren, la que també va permetre que, si més no per a la primera meitat del segle XVII, Nàpols es convertís en «*la Castiglia italiana*», ja que la seguia en volum d'aportació econòmica a la Corona⁷⁴. A Catalunya, per contra, la monarquia es veié obligada a complir amb les constitucions que limitaven la capacitat d'intervenció i per tant d'extracció fiscal.

D'altra banda, si bé les capitals, Nàpols i Barcelona, gaudien igualment de privilegis que les distingien de la resta de ciutats i viles, foren les que més recursos aportaren a les arques reials. Així i tot, mentre a la ciutat de Nàpols s'acabaven confonent els interessos de les finances locals amb els de la Cort, a Barcelona es plantejava una total resistència a qualsevol intent de control reial, així com a l'acceptació d'un tribut clarament desestabilitzador com podia ser el Quint. A Nàpols, després de la fallida del d'Aquino i de l'aixecament de la revolta, es constatava el fracàs del sistema fiscal emprat que havia contribuït a la profunda crisi econòmica del Regne, situació que no es resoldria a la segona meitat del segle XVII ja que continuava la incidència de les necessitats financeres de la Corona, la dependència del capital estranger i la perversió del sistema fiscal⁷⁵.

A Nàpols, com a Castella, la hisenda local es podia considerar un element més de l'estructura financera de la Corona, especialment a partir del darrer quart del segle XVI. A Catalunya, tot i la vinculació en els seus orígens amb les necessitats reials, la intervenció a les hisendes municipals no esdevindria discrecional, si bé el Quint a les primeres dècades del segle XVII i les contribucions per a les despeses de defensa i d'allotjament eren també una via indirecta d'extracció. Malgrat els efectes determinants que els donatius i els préstecs a la monarquia tenien per a l'endeutament de la ciutat de Barcelona, el Consell de Cent no perdria el control sobre la seva hisenda.

73. VILLARI, R., «Revoluciones periféricas y declive de la monarquía española», a ELLIOTT, J.H., VILLARI, R., HESPAÑHA, A.M., ANATRA, B. i altres, 1640. *La monarquía hispánica en crisis*, Barcelona, 1992, p. 180-182.

74. GALASSO, G., *Economia e finanze tra XVI e XVII secolo*, p. 216.

75. MUSI, A., *Fiscalità e finanza privata...*, p. 167.